

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUSAKOS INSTITUTAS

Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymai (XV)

J AUSMAI IR POJŪČIAI
BALTŲ RELIGIJOJE IR
MITOLOGIJOJE

Pranešimų santraukos

2026 m. balandžio 16–17 d.
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

Konferencijos mokslinis komitetas

Dr. Vita Džekčioriūtė, pirmininkė

Dr. Andrius Kaniava, sekretorius

Dr. Lina Būgienė

Dr. Radvilė Racėnaitė

Dr. Dainius Razauskas

Dr. Jūratė Šlekonytė

Sudarė

Dr. Vita Džekčioriūtė

Dr. Radvilė Racėnaitė

Redagavo

Dr. Radvilė Racėnaitė

Dr. Lina Būgienė

Maketavo

Gražina Kazlauskienė

Viršelyje

Antanas Žmuidzinavičius. *Sielvartas*. 1906

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Konferencijos metu veiks

grafikės Ramunės Vėliuvienės darbų paroda

Parodos partneris

Lietuvos nacionalinis muziejus

© Autoriai, 2026

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2026

Laimutė Anglickienė

Vytauto Didžiojo universitetas

PYKČIO RAIŠKA ŠIUOLAIKINIUOSE JAUNIMO SITUACINIUOSE POSAKIUOSE

Situaciniai posakiai – tai posakiai, kurie vartojami tam tikroje komunikacinėje situacijoje ir reaguojant į ją. Jie visais laikais pagyvindavo žmonių bendravimą. Situaciniams posakiams būdingas komiškumas, absurdiškumas ir obsceniškumas. Juose išnaudojamos gimtosios kalbos teikiamos galimybės – sąskambiai, žodžių formų sutapimai ir jų reikšmių įvairovė.

Žmonėms bendraujant, pasitaiko įvairių nesutarimų, nesusipratimų, kivirčių. Posakių, kuriais tradicinėje kultūroje buvo pašiepiami ar ramunami besipykstantys, vartota daugybė. Šiame pranešime bus kalbama apie tai, kokiais posakiais dabartinis jaunimas reaguoja į konfliktines situacijas. Štai, siekiant nutildyti daug ar beprasmiškai kalbantį asmenį, sakoma: *Žiūrėk, ant ko duoną trupini, Kramtyk liežuvi!, Užčiaupk savo srėbtuvę!* ir pan. Kartais konfliktinę situaciją bandoma sušvelninti, nuleisti juokais: *Ko čia ant manęs važiuoji? Kas aš tau – pagrindinis kelias?, Ko čia raumies? – Aš nesiraunu, o depiliuojuos.* Šie pavyzdžiai atskleidžia, kaip puikiai jaunimas geba išnaudoti to paties žodžio reikšmes – tiesioginę ir žargoninę.

Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad jaunimas vartoja ir tradicinius posakius, bet pastaraisiais dešimtmečiais yra prikurta daug naujų. Žiūrint iš šalies, galima įžvelgti ir didaktinę šių posakių paskirtį. Bet ją turbūt pamatys tik tiesiogiai konflikte nedalyvaujantys ir jį iš šalies stebintys asmenys, nes labai įsiskarščiau tikro ginčo dalyviai tokius posakius vartoja kitais tikslais – norėdami dar labiau įžeisti ir pažeminti. Švelnesnėse situacijose, juokais besiginčijant, tokie posakiai jaunimą gali prajuokinti, paskatinti šmaikščiai reaguoti ir kurti naujus pasakymus.

Solveiga Brazauskaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANGELO SARGO PATYRIMO BŪDAI LIETUVIŲ TRADICINIUOSE NARATYVUOSE

Angelo sargo vaizdinys Lietuvoje, kaip ir Vakarų Europoje, išplito XVII–XIX a. Šiam procesui reikšmingą įtaką darė Tridento Susirinkimo nutarimai, įtvirtinę angelų sargų kultą, jį puoselėjusios ir skatinusios vienuolijos bei XVII a. į Katalikų Bažnyčios kalendorių įtraukta Angelų Sargų šventė. Prie įvaizdžio sklaidos prisidėjo ir vaizduojamasis menas – angelo sargo motyvas yra vienas populiariausių angelų ikonografijoje. Ilgainiui globojantis angelas tapo katalikiškojo tikėjimo bei lietuvių folkloro dalimi.

XIX a. pabaigos – XX a. vidurio tautosakos tekstuose angelai vaizduojami kaip dvasinės esybės, turinčios juslėmis suvokiamą, dažniausiai – žmogaus pavidalo, formą ir pasižyminčios protu bei valia. Sakytinėje tradicijoje vaizduojama, kad Dievo pavestų užduočių vykdymas leidžia angelams palikti dangiškąją sferą ir pasirodyti žmonėms – tiek tiesiogiai, tiek sapnuose. Pagrindiniai lietuvių folklore išryškėjantys globojančio angelo sargo patyrimo būdai yra šie: jį galima išvysti, išgirsti, pajusti ar susapnuoti. Pranešime jie bus pristatomi plačiau.

Galima apibendrinti, kad XIX a. pabaigoje – XX a. viduryje globojančio angelo vaizdinys Lietuvoje buvo gyvosios tradicijos dalis. Kaimo bendruomenėse folkloras funkcionavo kaip praktika, kuria palaikytas bažnytinis angelo sargo kultas, o jį stiprino tradicinėmis formomis perduodamas žinojimas apie galimybę patirti angelo sargo buvimą.

Lina Būgienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

PAVYDAS TRADICINĖJE KULTŪROJE

Pavydas – viena iš pačių destruktiviausių emocijų – vaidina itin svarbų vaidmenį, inspiruodamas gana didelės dalies folkloro kūrinį atsiradimą. Kaip knygoje apie Štirijos raganas (2017) pažymi slovėnų folkloristė Mirjam Mencej, pavydas – ypač tarp kaimynų – yra didžiausią baimę kelianti ir ypatinga ardomąja galia pasižyminti emocija. Galima sakyti, kad tai – vienas iš pamatinių valstietiškojo pasaulėvaizdžio konceptų, savotiškas absoliutaus blogio principas ir nesutramdoma jėga. Uždarose valstiečių bendruomenėse, kur gyventa sėsliai, ir daugelis būdavo priversti nuolat glaudžiai bendradarbiauti su kaimynais, negalėdami niekur nuo nepatinkančių pabėgti, pavydo persmelkti santykiai keldavo ypač rimtų problemų. Čia dar reikia turėti omenyje tradicinėje pasaulėžiūroje įsišaknijusią „riboto gėrio“ sampratą, kuria paremtas tikėjimas, neva vieno bendruomenės nario praturtėjimas ar jį lydinti sėkmė neišvengiamai reiškia kitų nusikurdimą ir negandas. Maginės priemonės dažnai likdavo vienintelis būdas su tokiomis problemomis dorotis. Visa tai ryškiai atsispindi folklore: ištisi klodai sakmių (apie raganas, maginį kenkimą, nužiūrėjimus, aitvarus bei kaukus, paslėptus turtus, lėmimus ir kt.), tikėjimų, papročių ir net dainų yra susiję su pavydu, kai geidžiama kito žmogaus turto, meilės ar tiesiog sėkmės, arba (daug dažniau!) manoma, kad pats protagonistas yra nukentėjęs nuo kito asmens pavydo ir piktų kėslų. Pranešime šią temą nagrinėsiu, daugiausia pasitelkdama mitologines sakmes ir tikėjimus apie „blogą akį“ turinčius žmones.

Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

MEILĖS JAUSMO REFLEKSIJA GYVENIMO PASAKOJIMUOSE

Tradicinėje kaimo bendruomenėje meilės jausmas, renkantis vedybų partnerį, neretai likdavo nustumtas į antrą vietą, o pasirinkimą lemdavo būsimąjo sutuoktinio giminės priimtinumas, turtinė padėtis, darbštumas. Tik XX a. meilė pamažu tapo svarbiausiu akstiniu santuokai. Tarpukariu ir pokariu gimusių pateikėjų gyvenimo pasakojimuose šis pokytis atskleidžiamas plačiau: meilės jausmas vis dažniau tampa savaime suprantamu dalyku, sudarant santuoką, meilės svarba ryškėja ir šeimos gyvenime. Remiantis emocijų istorijos tyrėjų išvargomis, šiame tyrime bandoma atrasti, koks emocinis žodynas ir vaizdiniai vartojami pasakojant apie meilės jausmą, kokią svarbą jam suteikia pateikėjai, kokias kaimo bendruomenėje galiojusias jausmų reiškimo normas atspindi jų patirtys. Kreipiamas dėmesys į pasakojimų apie susipažinimą ir vestuves pagrindinius bruožus, lyginami pateikėjų atsiminimai apie jų pačių ir jų tėvų patirtis. Kaimo gyventojų pasakojimuose ryškėja prieštaringi meilės jausmo vertinimai: kaip išskirtinio jaunystės polėkio; kaip prieš pragmatines aplinkybes ir moralines nuostatas nublankstančio ir todėl nesureikšminamo dalyko; kaip visą šeimyninio gyvenimo laikotarpį apibrėžiančio esminio potyrio. Pranešime aptariama, kokios jausminės detalės pateikiamos, kiek emocionalumo išryškėja pateikėjo(s) kalboje, kaip atsiskleidžia meilės jausmo vieta pasaulėžiūroje. Į emocijas keliantį/apibūdinantį pasakojimą įaudžiami ir folklorinės komunikacijos elementai: tai ir įvairūs vaizdingi posakiai, susiję su tradicinio kaimo buitimi ir papročiais, ir sapnai, ir liaudies dainos, papildydavusios jausmų raišką, o neretai tapdavusios ir vieninteliu būdu kalbėti apie savo išgyvenimus.

Erikas Druskinas

Lietuvos istorijos institutas

JAUSMAI IR POJŪČIAI IŠLYDĖJIMO IR LAIDOTUVIŲ RITUALUOSE:

IŠEINANČIOJO IR IŠLYDINČIOJO SANTYKIS

Kiekvienas žmogus susiduria su mirtimi per asmenines arba bendruomenės patirtis. Asmeninės patirtys apima atsisveikinimą ir *išeinančiojo* (mirštančiojo) išlydėjimą, įvairius ritualus, apeigas, kurių metu atsiskleidžia *išeinančiojo* ir *išlydinčiojo* santykis vienas su kitu per jausmus ir pojūčius. Abi pusės jausmus gali parodyti būdami kartu, mimika, gestais, prisilietimais, žodžiais, ritualizuotais veiksmais. Atsisveikinimo (mirštančiojo išlydėjimo) rituale jausmai persipina su pojūčiais (regėjimo / matymo, klausos / girdėjimo, lytėjimo / kūniško kontakto / simbolinio susijungimo, uoslės / kvapų), kurie

tampa ne tik jausmų išraiška, bet ir skatina naujus jausmus bei emocijas. Fizinis, emocinis, dvasinis ryšys per jausmus ir pojūčius įprasmina *išeinančiojo* ir *išlydinčiojo* santykį, o mirus *išeinančiajam* ši santykį *išlydintysis* parodo dar kartą laidotuvių metu, atlikdamas ritualus ir apeigas, kuomet budi prie mirusiojo karsto, bendrauja su mirusiuoju, prisiliečia, apkabina jį, pataiso drabužį ar rankas, bendrauja su aplinkiniais ir pan.

Pranešimas bus paremtas etnografiniu tyrimu, kurio metu apklausti skirtingo amžiaus ir skirtingas netektis patyrę pateikėjai: jauni ir vyresnio amžiaus našliai, tėvų ar vaikų netekę ir su kitomis netektimis susidūrę asmenys. Bus apžvelgiamos jų patirtys išlydint mirštantį artimąjį ir vėliau laidojant mirusį. Taip pat aptartas skirtingų laidojimo būdų poveikis *išlydinčiojo* jausmams ir pojūčiams. Pateikėjų patirčių pavyzdžiai apims skirtingus laikotarpius (netektis, įvykusias prieš 50 metų, 30 metų, 10 metų ir pastaruosiu metu).

Vita Džekčioriūtė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

MITINĖS BAIMĖS SENSORINIŲ POŽIŪRIŲ TRADICINĖJE LIETUVIŲ PASAULĖJAUTOJE

Mitinės baimės – tai mitinį aiškinimą ir mitinius raiškos pavidalus turinčios baimės. Jos gali būti susijusios su realiomis grėsmėmis, bet niekada neatspindi vien jų. Tokios baimės per pojūčius atskleidžia žmogaus vaizduotės ir realaus pasaulio sąveiką. Tradiciškai bet koks susidūrimas su anapusiniu pasauliu ar mitine būtybe kėlė žmonėms tam tikrą baimę.

Pranešime pristatoma žmogaus pojūčių ir mitinės patirties sąveika lietuvių folkloro tekstuose. Nagrinėjama tradicinę pasaulėžiūrą reprezentuojanti medžiaga, apimanti laikotarpį nuo XIX a. pabaigos iki XX a. pirmosios pusės. Dėmesys telkiamas į tai, kaip baimės patirtis per pojūčius reiškiasi žmonių kalboje bei tikėjimuose ir mitologinėse sakmėse, kuriose žmonės susiduria su mitinėmis būtybėmis. Tyrimas atskleidžia, kaip mitinės baimės lietuvių folklore yra susijusios su keturiais fiziniiais pojūčiais: regėjimu, klausa, lytėjimu ir uosle.

Monika Haber

Vilniaus universitetas

BAIMĖ LIETUVIŲ PAREMIJOSE: KOGNITYVINIS VAIZDAS IR AKSIOLIGINĖ STRUKTŪRA

Straipsnyje analizuojamas BAIMĖS konceptas lietuvių paremijose, atkuriant minimos emocinės būsenos kognityvinį vaizdą ir apibrėžiant jos aksiologinę struktūrą.

Tyrimo tikslas – nustatyti, kokie semantiniai komponentai ir konceptualieji bruožai sudaro paremijose įtvirtintą BAIMĖS emocijos struktūrą, kokie situaciniai scenarijai ją aktyvuoja ir kaip ji vertybiškai profiliuojama tradicinėje kalbinėje pasaulėvokoje.

Analizė grindžiama kognityvinės etnolingvistikos metodologija ir remiasi S-A-T principu, leidžiančiu rekonstruoti koncepto turinį sisteminių ir tekstinių duomenų pagrindu. Empirinę medžiagą sudaro lietuvių paremijos, atrinktos pagal raktinius žodžius bei leksinius rodiklius. Tyrime derinama žodyninių apibrėžčių analizė ir semantinė paremijų interpretacija, leidžianti išskirti branduolinius ir periferinius BAIMĖS koncepto elementus bei nustatyti jų tarpusavio santykius.

Paremijose BAIMĖ konceptualizuojama kaip situaciškai sąlygota būseną, kylanti grėsmės ar neapibrėžtumo kontekste ir realizuojama per tipinį reagavimo scenarijų: pavojus – kūniška reakcija – elgesio pasirinkimas. Smulkiuose tekstinėse formose fiksuojami kūniškumo komponentai (drebulys, širdies reakcijos), elgesio modeliai (ven-gimas, atsargumas, pasitraukimas) bei reliaciniai aspektai (santykis su kitu, su aplinka ar su autoritetu). Aksiologinė analizė rodo dvigubą BAIMĖS profilį: viena vertus, ji vertinama kaip silpnumo ir nevisavertiškumo ženklas, priešpriešinamas drąsai; kita vertus, ji konceptualizuojama kaip racionalaus atsargumo forma, turinti prevencinę ir reguliuojamąją funkciją. Tokiu būdu paremijose BAIMĖ funkcionuoja ne tik kaip individuali emocijinė būseną, bet ir kaip normatyvinė kategorija, struktūruojanti elgesio modelius bei vertybių sistemą.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

BENDRUOMENINĖS PRIEDERMĖS IR ASMENINĖS PATIRTYS SAPNŲ PASAKOJIMUOSE APIE MIRUSIUOSIUS

Pranešimo intencija – pristatyti ir paanalizuoti sapnų pasakojimuose apie mirusiuosius atsiskleidžiantį santykį tarp šimtmečiais gyvavusių bendruomeninių laidojimo, mirusiųjų paminėjimo apeigų tvarkos ir artimajį palaidojusio žmogaus individualių išgyvenimų: ilgesio, liūdesio, skausmo, kaltės.

Senąsias laidotuvių apeigas praktikuojanti bendruomenė veikė kaip darni, saugumą teikianti, bet ryškesnio individualumo netoleruojanti tradicijos sklaidos sistema. Vis dėlto joje visais laikais būta neišvengiamų įtrūkių – ribinėse situacijose atsidūrusių jos narių individualių laikysenų, nederėjusių su apeiginiais draudimais per ilgai ir per intensyviai gedėti (verkti) mirusiojo ar kaip kitaip trikdyti pomirtinį jo būvį. Asmeninio patyrimo refleksija, jausmų atsiskleidimas sapnų pasakojimuose neabejotinai atspindi laiko nulemtą neišvengiamą požiūrio į mirtį pokytį, kuomet dėmesys

nuo priedermės pasirūpinti mirusiųjų pomirtine gerove pamažu perkeliamas į artimų žmonių netekusių gyvųjų individualius išgyvenimus. Išskirtinio dėmesio vertais laikyčiau sapnų pasakojimus, kuriuose vis dar jaučiamas iš tradicinių gelmių ataidintis (ir ne visada įvardijamas) žinojimas, jog negalima per daug gedėti, nevalia mirusiojo kviesti į sapnus, bet čia pat prabylama apie troškimą ir bandymus ieškoti ryšio su brangiu žmogumi bent per sapną.

Tokie sapnų pasakojimai tirtini tiek kaip reikšminga iš esmės kintančio bendro laidotuvių apeigų naratyvo dalis, tiek ir kaip sapnuotojui, sapno pasakotojui asmeniškai svarbūs savosios gyvenimo istorijos mikronaratyvai.

Birutė Jasiūnaitė

Vilniaus universitetas

DŽIAUGSMAS IR NUSIMINIMAS TRADICINIUOSE PALYGINIMUOSE

Šiam tyrimui iš Klementinos Vosylytės sudaryto „Palyginimų žodyno“ (2014) atrinkta 200 tradicinių palyginimų, į kuriuos įeina tam tikras žmogaus emocines būsenas (džiaugsmą ir nusiminimą) reiškiantys būdvardžiai, dalyviai arba veiksmažodžiai, pvz.: *džiaugtis, liūdėti, nuliūsti, nusiminti, dūsauti, niūrėti* „niūriam būti“, *linksmas, liūdnas, rūškanas, nusiminęs, susiraukęs, surūgęs, susikrimtęs, apsiniaukęs*. Nurodytame šaltinyje rasti 135 neigiamai konotuoti pavyzdžiai ir 65 teigiamos konotacijos atvejai. Pagal gramatinę sandarą veiksmažodiniams palyginimams galima priskirti 153 lyginamuosius frazeologizmus. Likę 47 tradiciniai palyginimai, į kuriuos įeina būdvardžiai arba dalyviai, laikytini būdvardiniais.

Visų minėtųjų palyginimų pirmasis narys (tai, kas lyginama), nors ir numanomas, reiškia žmogų: *Linksmas kaip po krikštynų* Krtn; *Linksmas kaip kregždutė* MTt II 114; *Susiraukęs kaip naginė* Imb; *Apsiniaukęs kaip devynios naktys* KrvP / Krok; *Ko nusiminus kaip marti?* LPP II 476 / Grk; *Džiaugiasi kaip bajoras, į vainą jodamas* (iron.) KrvP / Krtn; *Nusidžiaugė kaip mešką nudėjęs* TŽ V 601 / Al; *Dūsauja kaip gerų draugų apmonytas* KrvP / Prn; *Ko liūdi kai vakar vesta?* Š; *Sėdi nuliūdęs kaip klane išplukdytas gaidys* Mrk.

Lyginamųjų frazeologizmų antrąjį narį (tai, su kuo lyginama) priimta vadinti palyginimo etalonu. Šie etalonai priklauso nuo konkrečios etninės kultūros tradicinių vaizdinių. Tyrimas parodė, kad būdvardinių palyginimų linksnumo etalonas gali būti gyvūnas ([Verutė] *buvo vikri ir linksma kaip girios voverėlė* V. Krėv), augalas (*Augo linksmas kaip šile dobilėlis* KrvP / Krtn); negyvosios gamtos reiškinys (*Linksmas kaip gegužės diena* Vaižg). Kai kurie palyginimai nusako tam tikrą situaciją, susijusią su tradiciniais papročiais ar tikėjimais (*Linksmas kaip po krikštynų* Krtn; *Linksmas, lyg jam karvelis kelią būtų perskridęs* MTt I 88).

Būdvardinių palyginimų nusiminimo etalonas esti gyvūnas (*Susiraukus kaip kumelė kąst* Mrs); buities daiktas – gėrimas, apavas (*Ko tu susiraukęs lyg sena vyža?* Kt; *Vaikščioja surūgęs kai kisielius* Švnč); negyvosios gamtos objektas (*Ko susiraukęs kap debesys?* Dkš); svetimtautis (*Nusiminęs kaip gudas, prūsų vedęs* LPP II 374 / Plk); abstraktus dalykas (*Kumečio gyvenimas – kaip kariamo šuns juokas* LTs V 196 / Srd).

Veiksmazodinių palyginimų daugiausiai pasitaikė su žodžiu *džiaugtis*. Jie būna konotuoti tiek teigiamai (*Džiaugiasi kaip bėdos nusikratęs* KrvP / Ons), tiek ir neigiamai (*Džiaugiasi kaip merga trečiu vaiku* KrvP / Ps). Pirmuoju atveju palyginimo etalonas dažnai būna giminystės terminas arba kitoks asmens pavadinimas (*Džiaugiasi kaip motina, anūko susilaukus* KrvP / Lš); *Džiaugiasi kaip bambizas, kataliką nugūnijęs* KrvP / Všk). Antruoju atveju dažnas etalonas – menko socialinio statuso žmogaus ar netgi biblinio personažo pavadinimas (*Ir džiaugiasi kaip durnius per pagrabą* KrvP / Zr); *Apsidžiaugė kaip girtuoklis, žmonos baramas* KrvP / Rtn); *Džiaugiasi lyg Judas, trisdešimt grašių gavęs* LPP II 506 / Auk).

Vytautas Jokubauskas

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

LIETUVOS KARIO BAIMĖ MIRTI NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOSE 1919–1920 M.

Kuo didesnė laiko distancija tarp visuomenės ir praityje vykusio realaus karo patyrimų, tuo didesnė grėsmė susiformuoti ir funkcionuoti iškreiptam karo vaizdiniui. Populiariajame diskurse ima dominuoti didvyriškumo naratyvai, užgožiantys karo rutinos vaizdus, karo kasdienybėje dažnai vyraujančią nuobodulio jausmą, apatiją ir, žinoma, mūšio žiaurumus. Minėtų jausmų ir vaizdų kontekste pasireiškia karių nuojauta apie galimą mirtį. Baimės jausmas skatina norą atidėti akistatą su savo mirtimi. Tą troškimą stiprina išgyventos kovos draugų ir kitų karių mirtys.

Pranešime, apibendrinus statistinius duomenis apie 1919–1920 m. žuvusius Lietuvos karius, bus nagrinėjamas karių patirtas baimės mirti jausmas, kuris užfiksuotas rašytiniuose šaltiniuose. Baimė mirti buvo susijusi ne tik su kautynėmis, bet ir su patekimu į liginę, kur mirtis dažnai tapdavo neišvengiama. Fronte karių baimė mirti pasireiškė įvairiai: atsakymu kautis, kolektyviniu bėgimu iš pozicijų, dezertyravimu. Paprastai baimę mirti sužadindavo išorės veiksniai – sužalotų bei sumaitotų karių kūnų vaizdai, priešo artilerijos apšaudymai, sustiprėjęs įsitikinimas, kad priešas yra nenugalimas. Išskirtinis mūsų etapas būdavo durtuvų kautynės – vadinamas „smūgis“, nes jų metu kariai kaudavosi vienas prieš kitą, šaltaisiais ginklais, siekdami persmeigti priešininką ant šautuvų pritvirtintais durtuvais. Pasakojimuose apie Nepriklausomybės kovas ir nurodant, už ką apdovanojami pasižymėję kariai, durtuvų kautynės buvo dominuojantis leitmotyvas, demonstruojantis, kad kariai, įveikę baimę, įveikė ir priešą.

Mirties baimė – pamatinis karių motyvacijos aspektas, o motyvacija – lemiamas karinės galios elementas. Todėl tarpukariu Lietuvos kariuomenė skyrė didelį dėmesį mirties baimės valdymui, išskirtinį vaidmenį numatydami žemesniesiems vadams – karininkams. Todėl pranešime glaustai bus paliestas ir kario mirties sureikšminimo viešajame diskurse aspektas.

Andrius Kaniava

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

LIETUVIŠKASIS GOLEMAS: MOLIO MOTIEJUS IR KITI NETIKRI VAIKAI PASAKOJAMOJOJE TAUTOSAKOJE

1978 m. rašytojas Vytautas Petkevičius parašė knygą „Molio Motiejus – žmonių karalius“. Lietuviškų pasakų ir sakmių motyvais paremta istorija prasideda, kai vieniša į kalėjimą pasodinto puodžiaus žmona Barbora nusilipdo molinį berniuką Motiejų. Barborai sunkiai susirgus, pajutęs didelį gailėstį ir norėdamas padėti šeimininkei pasveikti, molinis lipdinyas atgyja. Panašus įžanginis motyvas aptinkamas tarptautinėje stebuklinėje pasakoje „Netikras vaikas“ („Artificial Child“, ATU 703*); bent 20 šios pasakos variantų užfiksuota ir Lietuvoje. Tiesa, tradicinės pasakos įprastai baigiasi kiek kitaip, nei V. Petkevičiaus kūrinys.

Antropomorfinės būtybės nulipdymas iš molio ar kitos panašios medžiagos priimena žydų mitologijoje ir ezoterizmo praktikoje aprašytą golemo sukūrimą. Anksčiau, kabalistinis golemo suvokimas buvo susijęs su misticizmu, žinių įgijimo ir dieviškos kūrybos atkartojimo vaizdiniu, tačiau vėlyvesnės legendos apie Chelmo (XVII a.) ir Prahos (XIX a.) golemus jau įtvirtino golemo kaip praktinio pagalbininko funkciją. Pasakojimai apie atgyjančius golemus visuomet kuria neįtikėjamą atmosferą, turi siaubo elementų – ypač tuomet, kai golemas tampa nepavaldu savo kūrėjui.

Šiame pranešime apžvelgsiu lietuvių pasakų ir sakmių siužetus apie Molio Motiejų ir kitus „netikrus vaikus“: iš medžio, molio ar kitų medžiagų padirbdintas ir po to atgyjančias antropomorfines būtybes. Padiskutuosime, kas šiuose tautosakos kūriniuose kuria šiurpią atmosferą. Taip pat paieškosime sąsajų su žydų legendų golemu ir susipažinsime su žymiausiomis šio vaizdinio interpretacijomis.

Justas Kažys

Vilniaus universitetas, Geomokslų institutas

NUO JAUSMO IKI VEIKSMO: MENO GALERIJŲ LANKYMO PATIRTIS

Menas pasižymi ypatingai stiprių gebėjimu sužadinti emocijas ir jausmus. Dar daugiau, meno kūrinių sukeliama emocinė ir jausminė atsakas gali sustiprinti pirminę kūrinio

(parodos) funkciją ir idėją bei paskatinti žmones imtis konkrečių veiksmų. Klimato krizė ir gamtinės aplinkos pokyčiai taip pat skatina nemenką emocinį ir jausminį, dažniausiai negatyvų, atsaką. Daugelis neigiamų emocijų ypač būdingos jauniems žmonėms. Meno laukas į tokias pasaulio problemas paprastai reaguoja greitai ir aktyviai; ne išimtis ir naikinamos ar nykstančios gamtos tema. Lietuvoje taip pat pastebimas didelis su šiomis temomis susijusių meno kūrinių ir parodų skaičiaus augimas. Kyla klausimas, kiek ir kokių emocijų bei jausmų gali sukelti meno kūriniai ir, svarbiausia, ar šios reakcijos skatina imtis veiksmų aplinkosaugos ir klimatosaugos srityse?

Šiame tyrime naudojamas autobiografinio pasakojimo (refleksijos) metodas, kuris skatina apmąstyti gyvenimo istoriją, įvykius, patirtis iš dabarties perspektyvos. Pranešime bus aptartas asmeninis autoriaus santykis su meno kūriniais, jų kūrėjais ir ekspozicijomis bei jų keliamomis emocijomis ir jausmais, remiantis autoriaus lankymosi meno galerijose patirtimis. Refleksijos išryškino kelias pagrindines tokio santykio kryptis. Viena vertus, domėjimasis menu ir nuolatinis buvimas galerijų erdvėse formuoja ilgalaikių emocijų ir jausmų spektrą, kuris, neabejotina, turi teigiamą poveikį asmenybės formavimuisi. Kita vertus, lankymosi galerijose rutina sukuria išankstinę kūrinio ar parodos „emocinio (nu)vertinimo“ tendenciją, dėl to labai svarbu išlaikyti atvirą ir stereotipinių nuostatų netemdą požiūrį į meno kūrinius. Taip pat pastebėtina, kad aplinkosaugos ir gamtosaugos klausimus nagrinėjantys kūriniai ir ekspozicijos dažnai sukelia silpnesnį, palyginti su kitomis tematikomis, emocinį atsaką. Greičiausiai tai nulemia su klimatosauga susijusi mano profesija ir mokslinio konteksto pažinimas. Šie kūriniai (ekspozicijos) kartais netgi labiau skatina neigiamų emocijų prasiveržimą, o jų poveikumas ir aktualumas labiau grindžiami logika ir protu, nei jausminėmis patirtimis.

Aelita Kensminienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

POJŪČIŲ IR EMOCIJŲ SPEKTRAS LIETUVIŲ MĪSLĖSE

Pirmojoje pranešimo dalyje iš eminės perspektyvos aptarsiu įvairius mįslių užminimuose bei įminimuose įvardijamus ar vaizduojamus pojūčius, jutimus ir su jais susijusius organus, reakcijos į išorės dirgiklius būdus. Remsiuosi medžiaga iš mano parengtos „Lietuvių mįslių rinktinės“ (2018), nes ji yra apibendrinančio ir reprezentacinio pobūdžio – joje atspindimi visi lietuvių mįslių tipai, turintys ne mažiau kaip dešimt variantų. Užminimų tekstuose ypač pastebimi įvairūs su garsu ir klausia susiję veiksmazodžiai. Antroje vietoje yra su rega susijusių organų ir pojūčių paminėjimas, toliau eina lytėjimas (kurio aspektu galima iš dalies vadinti temperatūros ir skonio jutimą), mažiausiai dėmesio sulaukia uoslė ir kiti pojūčiai. Įminimuose daugiausia

dėmesio skiriama regai, t. y., akims – apie šį jutimo organą mįslės kuriamos dažniausiai. Mįslėse nagrinėjamos akių savybės, gilinamasi į jų keliamas asociacijas. Nepaliekamos nuošalyje ir ausys, nosis, burna bei liežuvis. Pastarasis dažniau suvokiamas kaip garsą kuriantis, o ne maistą ragaujantis organas. Antrojoje pranešimo dalyje, vadovaudamasi panašiu požiūriu, apžvelgsiu negausiai mįslėse įvardijamas emocijas ir dar rečiau aptinkamus jausmus. Kartais jie paminimi ir tiesiogiai, bet daug dažniau vaizduojamos tik jų išraiškos (verkimas, juokas, barimasis ir pan.). Trečiojoje dalyje pabandyčiau atidžiau pažiūrėti į keletą mįslių, įtraukdama ir pavienes mįsles iš karto-tekos, kurios vaizduoja (beveik) vien pojūčius.

Apžvelgiama mįslių medžiaga kelia ir probleminių klausimų. Pavyzdžiui, ar itin dažnas apibūdinimas „gražus“, „graži“ yra estetinio jausmo išraiška, ar tik prigijusi ir nepastebima organizuoto teksto klišė? Ar gana dažnai įvardijama būseną „laukia“, „prašo“, „šaukiasi“ gali būti suvokiama kaip jausmo, artimo ilgesiui, troškimui nusakymas, nesugebant jo tiksliai įvardinti?

Rūta Latinytė

Vilniaus universitetas

LAUMĖS – VIENIŠŲ IR DIRBANČIŲ MAMŲ GLOBĖJOS: NUO MITINIO JAUSMŲ PASAULIO IKI MEDIJŲ STEREOTIPŲ

Pranešime nagrinėjama Lietuvos vienišų motinų tapatybė, apibūdinama pasitelkiant žiniasklaidos diskurso analizę, interviu metu užrašytus pasakojimus ir kultūros antropologijos teorines prieigas. Asmeniniai moterų pasakojimai analizuojami taikant greimiškosios semiotikos ir fenomenologinės antropologijos instrumentus, o vėliau gretinami su žiniasklaidoje aptinkamais stereotipais. Tokia analizė atskleidžia, kad vienišų motinų patirtys iš esmės prieštarauja dominuojančioms nuostatoms ir paneigia įsišaknijusias prielaidas apie (ne)atsakomybę, vienatvę, matomumą ir nematomumą, pripažinimą bei atstūmimą. Šios prieštaros veda prie platesnės interpretacijos, leidžiančios tyrimo rezultatus gretinti su mitologine laumės figūra ir baltų religiniame pasaulėvaizdyje svarbia jausmų bei pojūčių dimensija.

Baltų mitologijoje jausmai ir pojūčiai nėra vien individualios psichologinės būsenos – jie susiję su kosmine tvarka, moraliniu jautrumu bei santykiu su gamta ir bendruomene. Laumė, kaip mitinė figūra, dažnai veikia per emocinį ir jutiminį lauką: ji reaguoja į neteisę, jautriai atsiliepia į skriaudą, gina silpnesnius, bet kartu baudžia už moralinius pažeidimus. Laumė įkūnija naratyvinį modelį, pagal kurį moterys, neatitinkančios normatyvinių šeimos struktūrų, vaizduojamos kaip ambivalentiškos figūros – tuo pat metu rūpestingos ir grėsmingos, moralishkai jautrios, bet socialiai marginalizuotos. Toks laumės įvaizdis atpažįstamas ir Eglės žalčių karalienės mite.

Tokiu būdu mitiniame pasaulėvaizdyje emocijos (pyktis, rūpestis, pavydas, užuojauta) įgyja sakralinę reikšmę ir tampa socialinio reguliavimo forma. Laumės ambivalentiškumas – gebėjimas būti ir globėja, ir baudėja – atspindi kultūrinę jausmų dvilypumo sampratą, kurioje švelnumas ir grėsmė, meilė ir pavojus nėra priešybės, o viena kitą papildančios jėgos.

Ši mitologinė emocijų logika stebėtinai rezonuoja su šiuolaikiniais vienišų motinų portretais. Moterų pasakojimuose atsiskleidžia stipri jausminė patirtis – vienatvė, nuovargis, baimė, bet kartu ir pasididžiavimas, vidinė laisvė, moralinis tvirtumas. Žiniasklaidos stereotipuose šie jausmai dažnai interpretuojami kaip silpnumo ar nestabilumo ženklai, tačiau pačių moterų patirtyse jie tampa savivokos, atsakomybės ir atsparumo pagrindu. Taip emocinis patyrimas iš stigmatizuojamo bruožo virsta tapatybės komponentu ir moters stiprybe.

Nijolė Laurinkienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

MIŠKO SAKRALUMAS IR JO APRAIŠKŲ JAUSENA

Nuo seniausių laikų miškas baltų buvo laikomas šventu. Daugelyje baltų religijos ir mitologijos rašytinių šaltinių – pradedant nuo ankstyvųjų XI a. ir baigiant vėlyvesniais XVII a. – pabrėžiamas miškų bei giraičių šventumas ir neliečiamumas. Šventais buvo laikomi ir miškuose gyvenantys paukščiai bei žvėrys, taip pat ežerai bei kiti vandenys, todėl neleista juose „nei žvejoti, nei medžioti, nei medžių kirsti“, kaip rašė Jonas Dluogošas (BRMŠ I: 565). Minėto laikotarpio istoriniuose šaltiniuose miškų sakralumas aiškintas tuo, kad miškai buvo dievybių ir įvairių dvasių buveinė, todėl giraitės bei ypatingi medžiai atliko tarpininkų funkciją komunikuojant su dievais, juos išsikviečiant ir gaunant jų atsaką. Tokios pozicijos laikėsi lietuvių gamtojautinė religiją tyrinėję žinomi mokslininkai – istorikas Zenonas Ivinskis, religijotyryninkas Gintaras Beresnevičius, teigę esą šventosios giraitės, šventieji medžiai buvo tiesiog kulto vietos, kurių šventumą pagrįsdavo dievų raiška. Iš tiesų, šaltinių gausiai patvirtinama, kad miškai ir medžiai mūsų protėviams daugeliu atvejų tarnavę kaip šventvietės gamtoje – kaip alkai, netgi, galima sakyti, kaip šventyklos, nes ten būdavo renkamasi per tam tikras šventes ar kitas išskirtines progas atlikti religinių apeigų. Tenka pripažinti, kad giraičių ir medžių kaip kulto objektų samprata – vienas svarbiausių argumentų, aiškinant jų laikymo šventais ir draudimų juos niokoti priežastis.

Reikia turėti omenyje ir tai, kad miško buvimas laukine erdve, jo natūralumas ir gamtiškumas yra viena svarbiausių, didžiųjų jo verčių. Miškas yra įvairiausios gyvybės telkinys. Medžiai, kaip galima spręsti iš mūsų gausaus žodinio paveldo, buvo ir tebėra suvokiami kaip gyvos esybės, artimos žmogui. Manau, kad miško ir medžių kaip gyvų

organizmų samprata keldavo ir tebekelia ypatingas nuojautas bei išgyvenimus. Miško pasaulyje tarpstančios gyvasties apraiškų stebėjimas negalėjo nepažadinti stebinciojo pojūčių, net religinių jausmų. Girios šventybės jausena, viena vertus, sietina su jos viršgamiškumo, didybės išgyvenimu, kita vertus, – su ja kaip gyvybinių galių telkiniu ir to gyvybingumo ritmišku, nuolat pasikartojančiu sezoniniu atsinaujinimu.

Net ir šiais laikais religinį jausmą turintis žmogus geba miške patirti ir išgyventi įvairiausias šventybės ir jo gyvasties apraiškas. Toks santykis su nesudarkyta, neišniekinta gamta ramina, harmonizuoja sielą ir teikia mūsų egzistencijai ypatingą, daugeliu atvejų trokštamą dvasinį potyrį.

Jurgita Macijauskaitė-Bonda
Vytauto Didžiojo universitetas

„SVETIMASIS“ LOPŠYJE: „KITOKIO“ KŪDIKIO VAIZDINYS LIETUVIŲ MITOLOGINĖSE SAKMĖSE

Pranešime analizuojami jausmai, susiję su „kitokio“ kūdikio vaizdinio lietuvių mitologinėse sakmėse, atskleidžiant jų sąsajas su senąja lietuvių pasaulėžiūra. Tradicinėje kaimo bendruomenėje kūdikiai, kurių fiziniai ar elgesio bruožai reikšmingai skyrėsi nuo įprastos normos – pavyzdžiui, gimę pernešioti, turintys dantis, išskirtinį plaukuotumą, deformuotas kūno dalis, pasižymintys neįprastu balsu ar elgesiu, – buvo laikomi „svetimais“ ir siejami su anapusiniu pasauliu. Tokie vaikai keldavo aplinkinių baimę, nerimą, pasibjaurėjimą ar net agresiją; jų pakitęs kūniškumas laikytas demoniškos įtakos, lauminių ar kitų mitinių būtybių poveikio ženklų.

Sakmėse atsiskleidžia dvi skirtingos moralinės laikysenos. Archajiškesniuose natatyvuose „kitokie“ kūdikiai laikomi grėsme bendruomenei, todėl pateisinamas jų atstūmimas ar net infanticidas. Vėlyvesniais laikytini tie tekstai, kuriuose vaikų apsigimimus bandoma aiškinti vaiko apkeitimui. Toks aiškinimas transformuoja emocinį pasakojimo lauką – baimę papildoma viltis susigrąžinti „tikrąjį“ vaiką, o fizinį susidorojimą dažnai keičia simboliniai ar ritualiniai veiksmai su sukeistu vaiku (grasinimas, imitacinis jo kepinimas krosnyje, mušimas, provokavimas atskleisti tikrąją prigimtį), skirti demaskuoti į šeimą įsibrovusią mitinę būtybę.

Aptariamų mitologinių sakmių tekstai ir platesnė folkloro medžiaga atskleidžia, kad sakmės atspindi ne tik XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės kaimo realijas, bet ir kintančias moralines nuostatas. Mitologinės sakmės veikė kaip emocinių reakcijų reguliavimo ir socialinės normos formavimo mechanizmas – nuo baimės legiti- muoto atstūmimo iki palaipsniui humaniškejančio požiūrio į fizinę ir kitokią negalią.

Radvilė Racėnaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

„AŠ PRISIMENU NUOLATINĮ BAIMĖS JAUSMĄ“: NACIŲ IR SOVIETŲ OKUPACIJŲ PATIRTYS LIETUVOJE

Pranešimas skirtas aptarti baimės, kaip vienos iš vyravusių emocijų, raišką nacių (1941–1944) ir stalininės sovietinės okupacijos (1940–1941 ir 1944–1953) laikotarpiu Lietuvoje. Remiamasi autobiografinio pobūdžio medžiaga, kuri apima publikuotus tuo metu gyvenusią žmonių dienoraščius, atsiminimus, išsamius pokalbius, autobiografinius esė ir žodinius interviu. Totalitariniams nacių ir sovietų režimams būdinga, kad baimė buvo pasitelkiama kaip socialinės inžinerijos forma ir kontrolės priemonė, kai bet kas galėjo nukentėti dėl ideologiškai sureikšmintų, bet iš tiesų menamų nusizengimų. Dėl tokios abiejų režimų sukurtos teroro atmosferos baimė praeities refleksijose išskyla kaip nuolatinis kasdienybės fonas. Įprastomis aplinkybėmis racionaliai suvaldoma baimė čia tampa visa persmelkiančiu, mitologinės galios įgyjančiu fatalistiniu principu. Tad ir atsiminimuose baimė dažniausiai reiškiasi kaip žmones ir jų veiksmus paralyžiuojantis veiksnys, nors kartais būtent baimė paskatina veikti aktyviai ir tampa asmenybės formuojančia patirtimi.

Jurga Sivickaitė-Sadauskienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

DAINAVIMAS ĮVEIKIANT KRIZES: LIAUDIES DAINININKŲ LIUDIJIMAI

Sudėtingame šių dienų gyvenime vis dažniau atsigręžiamo į dainavimo teikiamas galias telkti, vienyti, guosti ir stiprinti. Šios ypatingos dainų savybės pačių dainininkų ir dainų tyrėjų seniai žinomos, jaučiamos. Ne pirmą dešimtmetį bandoma tai analizuoti mokslškai, pasitelkiant muzikos terapijos teoriją, psichoterapiją ir kitas disciplinas. Lietuvių folkloristai taip pat jau atkreipė dėmesį į vienokį ar kitokį dainos poveikį dainuojančiam ar klausančiam. Šiame pranešime dėmesys daugiausia bus telkiamas į senuosius lietuvių liaudies dainininkus, jų repertuarą ir liudijimus. Bus gilinamasi, kiek XX a. tautosakos užrašinėtojai, fiksuodami mūsų dainų „karalių“ ir „karalienių“ repertuarą, kreipė dėmesį į emocijų atlikėjų savijautą, kaip publikuoti personaliniai dainų rinkiniai perteikia dainininko supratimą, ką jam reiškia dainavimas, dainos žodžiai, dainos sociokultūrinė funkcija. Taip pat bus svarstomos metodologinės priemonės, kurios leistų išsamiau tirti emocijų dainavimo poveikį.

Asta Skujytė-Razmienė
Nepriklausoma tyrėja

„ŠLYKŠTŪS VAISTAI“ IR TRADICINĖS VAIKŲ UŽKREČIAMŲ LIGŲ GYDYMO PRAKTIKOS XX A. PIRMOJOJE PUSĖJE

1930 m. straipsnyje „Kaimiška medicina“ Arb. pasirašęs korespondentas svarstė, kodėl neretai ligoniams suruošiami „šlykštūs vaistai“, kuriuos „nuo ligonio slaptai sutaiso *geradarės bobelės* ir paskui ligoniui duoda gerti, nesakydamos, kas tai per vaistas. Manoma, kad naudoti tas šlykštynes kaip vaistus kaimiečius paskatino kai kurių ir *mokyto daktaro* išrašytų vaistų blogas skonis. Girdi, vaistai visuomet bjaurūs, šlykštūs, bet užtat jie turi tą ypatybę, kad išvaro ligą“ („Diena“, 1930-11-09, p. 4). Galima įtarti, kad straipsnelio autoriui tokį pasišlykštėjimą galėjo sukelti vaistai, kurių sudėtyje būdavo gyvūnų kūno dalių, skysčių ir kitokių medžiagų, kurios, žvelgiant iš tuometinės (ir šiuolaikinės) oficialiosios medicinos perspektyvų, turėjo būti laikomos kuo toliau nuo ligonio organizmo.

Šiame pranešime ketinu aptarti keletą XX a. pirmosios pusės liaudiško gydymo praktikų, skirtų gydyti limpamas (t. y. užkrečiamas) vaikų ligas – difteriją, skarlatiną ir tymus. Konkrečiai stabtelėsiu prie koproterapijos arba koprofagijos (gr. *copros* – išmatos + *phagein* – valgyti) pavyzdžių, gydant minėtuosius negalavimus, taip pat aptarsiu pilkosios rupūžės (lot. *Bufo bufo*) – populiarumu nenusileidusios neužkuotai gyvatei – vartojimo atvejus minėtųjų ligų kontekste. Pranešimu stengsiuosi atsakyti į klausimą, ar vaistų „blogas skonis“ galėjo atsirasti imituojuose profesionalių medikų išrašytų ir vaistinininko sumaišytų vaistų gamybą, ar galima išžvelgti ir tam tikrą mitologinę logiką, kuria sekant ligoniui būdavo sugirdoma ar suvalgydinama ir tuometiniam, ir šiuolaikiniam žmogui neįprastų antpilų, arbatų, nuovirų ar užpiltinių.

Ignas Šatkauskas
Nepriklausomas tyrėjas

SOVIJAUS PYKTIS: NAUJŲ SKAITYMO KELIŲ PAIEŠKA

Kodėl Sovijus pyksta? Tai klausimas, keliantis bene karščiausias diskusijas tarp mitų analizavusių tyrėjų. Pranešime pristatomos struktūralistinės Norberto Vėliaus ir Algirdo Juliaus Greimo interpretacijos bei ontologinio posūkio antropologijoje ir filosofijoje šiuolaikinė perspektyva. Pastaroji siūlo kurti analitines sąvokas etnografinės medžiagos pagrindu. Pykčio tema lietuvių užkalbėjimuose leidžia atskleisti ontologinį pykčio *išorinimo* matmenį, o tai suteikia pagrindą požiūriui, kad pyktis Sovijaus sakmėje tampa daugiau nei įprasta emocija ir pasižymi virsmu į išorišką, medžiagišką,

kūnišką būseną. Argumentuojama, kad pykčio *išorinimo* tema turi nemenką įtaką mito naratyvinei struktūrai.

Marius Ščavinskas

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

EMOCIJOS KAIP BALTŲ PAGONYBĖS VAIZDAVIMO PRIEMONĖ VIDURAMŽIŲ RAŠTIJOJE

Viduramžių krikščioniškosios Europos autoriai, kaip antai teologai, kanonų teisės teoretikai ir kronikininkai (dauguma jų taip pat buvo dvasininkai), vaizduodami ir aprašydami pagonis, labai dažnai emocijas naudojo kaip priemonę pagonybei apibūdinti. Viduramžių krikščioniškoje raštijoje (teologinėje, kanonų teisės, hagiografinėje, kronikų, moralinių traktatų ir kitose tradicijose) pagonims buvo priskiriamos trys tarpusavyje susijusios emocijų grupės, atspindinčios skirtingus pagonybės vertinimo aspektus: 1) Emocijos, siejamos su moraliniu nuopoliu. Pagonys buvo vaizduojami kaip amoralūs, todėl jiems priskirtos tokios emocijos kaip pasibjaurėjimas, baimė, gėda, panika ir geismas (kaip pavojus). 2) Emocijos, siejamos su ontologiniu (nuodėmės) prasižengimu. Pagonybė suvokta kaip būklė, žyminti Dievo malonės stoką, todėl pagonims priskirtas kitas emocinis spektras: kaltė, kitokia (ne amoralumo) gėda, eschatologinė baimė, meilės stoka, liūdesys ir atgaila. 3) Emocijos ir reakcijos, susijusios su pagonių demonizacija. Demonizacijos retorika formavo dar vieną emocijų grupę: siaubą, įniršį, pyktį, šleikštulį, nerimą, panieką ir susigundymą. Pastarasis čia suprantamas kaip moralinė-emocinė reakcija, vidinė įtampos būseną (*temptatio*), būdinga krikščioniškai retorikai, todėl įtraukiamas į emocinių projekcijų lauką.

Tačiau negalima teigti, kad visos su pagonybe sietos emocijos buvo tik neigiamos. Viduramžių raštijoje pastebima ir emocijų grupė, susijusi su tuo, kad pagonys, kaip *kitokie* žmonės, vis dėlto esantys Dievo sukurti; šią grupę sudaro smalsumas, nuostaba, nerimas, nepasitikėjimas, teisingumo siekis. Šių grupių išskyrimas rodo, kad Viduramžiais nebuvo vieno išimtinai neigiamo arba teigiamo pagonybės vaizdavimo modelio. Pranešime bus analizuojama, kaip Viduramžių autoriai emocijas naudojo kaip subtilų, bet galingą instrumentą, formuodami pagonybės vaizdinį kaip kultūrinį konstruktą, o ne tik perteikdami moralinį ar teologinį vertinimą. Pabrėžtina, kad šiuolaikiniai tyrėjai dažnai neskiria Viduramžių autorių pasitelktų ontologinių (susijusių su nuodėme, sielos būkle, Dievo įstatymu) ir neontologinių (susijusių su socialine tvarka, moralumu, kitoniškumu) emocijų. Šių dviejų požiūrių apjungimas neleidžia matyti, kad Viduramžių autoriai pagonybę konstravo ne tik kaip socialinį kitoniškumą, bet ir kaip ontologinę būklę, todėl emocijos čia veikė ne kaip atsitiktinės etiketės, o kaip pagrindiniai pagonybės vaizdinio formavimo mechanizmai.

Jūratė Šlekonytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

MEILĖS VAIZDAVIMAS STEBUKLINĖSE LIETUVIŲ PASAKOSE

Pasakos yra kūriniai, pasižymintys schematiška siužeto struktūra. Stebuklinėse pasakose dažniausiai vaizduojamas herojaus ar herojės gyvenimo kelias, apimantis išvykimą iš namų, sudėtingų užduočių atlikimą, atpildo gavimą ir sėkmingą grįžimą. Šio žanro pasakose esminis dėmuo yra tikslo siekimas, pasitelkiant pagalbininkus bei stebuklingus objektus. Tačiau ne mažiau reikšmingą vaidmenį atlieka ir jausmų bei emocijų raiška. Baimė dažnai veikia kaip herojaus veiksmų motyvacija, skatinanti jį ieškoti situacijų, kuriose patiriamas išgąstis. Džiaugsmas žymi pasiekto rezultato kulminaciją, todėl pasakos dažnai užbaigiamos linksma puota ar kitais laimės simbolika pažymėtais veiksmais. Liūdesys ir sielvartas padeda iškelti problemą į viešumą ir sudaro prielaidas jos sprendimui, pavyzdžiui, herojui verkiant, pasirodo pagalbininkas. Užuojauta ir gailėstis leidžia užmegzti palankius santykius: pamaitintas ar priglaustas alkstantis senelis vėliau atsilygina herojui, suteikdamas pagalbą. Kadangi pasakose vaizduojami žmonių tarpusavio santykiai, neišvengiamai atsiskleidžia ir meilės tema.

Mokslinėje terminijoje meilė apibrėžiama kaip stiprus prisirišimo, atsidavimo kitam žmogui, žmonių bendrijai, kitiems gyviems ar net negyviems objektams jausmas. Tai vienas esminių žmogaus dvasinių poreikių, pasireiškiantis siekiu palaikyti nuolatinį ryšį su mylimu žmogumi, atsidavimu jam bei pasiryžimu aukotis, išsižadant asmeninių interesų. Skiriamos kelios dažniausios meilės kategorijos: meilė priešingos lyties žmogui, tėvų meilė vaikams, vaikų meilė tėvams ir kt. Panašios meilės atmainos atsispindi ir pasakose, kuriose dažnai vaizduojami artimi šeimos narių tarpusavio santykiai, taip pat plėtojami antrosios pusės paieškas vaizduojantys siužetai.

Šiame pranešime analizuojamas meilės vaizdavimas stebuklinėse pasakose, gretinant jas su kitų žanrų pasakomis. Siekiama nustatyti, kokios meilės rūšys jose aptinkamos, kokie jų raiškos bruožai bei kaip tokie jausmai integruojami į pasakos siužetinę struktūrą.

Daiva Vaitkevičienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

JUTIMIŠKAS ŽINIJIMAS LIETUVIŲ UŽKALBĖJIMŲ PRAKTIKOJE

Užkalbėjimų praktika ir etnomedicininė žinija apima ne tik kognityvinio, bet ir sensorinio pobūdžio informaciją. Tai matome iš etnografinių pavyzdžių, kuomet užkalbėtojas ligą ir jos gydymą interpretuoja pagal kūniškai patiriamus pojūčius. Remda-

masi lauko tyrimo duomenimis, pranešime analizuosiu užkalbėjimo praktiką Rytų Lietuvoje ir Baltarusijos Gervėčių saloje ir nagrinėsiu jutimišką žinojimą, būdingą kai kurių ligų atpažinimui bei gydymui.

Lauko tyrimo duomenys rodo, kad užkalbėtojai ligą atpažįsta ne vien pagal simptomus, bet ir per gydymo metu jų kūne kylančius pojūčius: pavyzdžiui, gydantis asmuo jaučia dilgčiojimą, jam trūksta oro, sunku ant krūtinės, ašaroja akys ir pan. Intensyvesni pojūčiai gali būti siejami su įsisenėjusia ar sunkesne liga. Po gydymo kai kurie užkalbėtojai jaučia savijautos pokytį – laikiną nusilpimą arba, priešingai, palengvėjimą, džiaugsmą. Kartais jutiminiai pokyčiai pasireiškia ir ligoniui, kuris užkalbėjimo metu jaučia dilgčiojimą ar kitus pojūčius. Kitais kartais pasakojama apie staigų ligo būklės pasikeitimą po užkalbėjimo.

Sensoriniai signalai užkalbėjimų praktikoje įgyja semiotinę funkciją – jie interpretuojami kaip informacija apie ligą arba gydymo procesą. Pojūčiais grindžiamas žinojimas kartais pasireiškia ir perduodant tradiciją: užkalbėtojo mokinys pasirenkamas, remiantis kūniška pajauta, kad jis yra tinkamas ir pajėgus užkalbėti. Pranešime siūloma šiuos reiškinius suprasti kaip įkūnytą žinojimo formą.

Jolanta Zabulytė

Vilniaus dailės akademijos Kauno fakultetas

NE TIK NOSTALGIJA LIETUVIŲ XX A. II PUSĖS – PABAIGOS ANTKAPIŲ VAIZDUOSE

Pranešime pristatoma iki šiol Lietuvoje netyrinėta tema apie XX a. antrosios pusės - pabaigos akmeniniuose ir betoniniuose antkapiniuose paminkluose naudotus tautinius motyvus. Aptariami Lietuvos kapinių paminklų fasadinėse plokštumose iškalti grafiniai vaizdai, kurie pagal pobūdį gali būti skirstomi į atskirus tipus. Pranešime nusakomi tematiniai, komponavimo, plastinių sprendimų variantai. Taip pat analizuojami ir JAV lietuvių šv. Kazimiero kapinių Čikagoje antkapiuose naudoti vaizdai, jie lyginami su to paties laikotarpio Aukštaitijos paminklais. Bandant ieškoti šio reiškinio priežasčių, siekiama atsakyti į klausimą, ar tai susiję su tautiškumo ir prarasto valstybingumo nostalgija, savita rezistencijos forma.

